



ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске дисертације

І ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 141. Закона о високом образовању („Службени гласник Републике Српске“ бр. 67/20), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 18. Статута Медицинског факултета Универзитета у Бањој Луци, Научно-наставно вијеће Медицинског факултета Универзитета у Бањој Луци, на IX редовној сједници, одржаној 17. 6. 2021. године, донијело је одлуку о именовану комисије за оцјену урађене докторске дисертације мр сц. Тибора Д. Данелишена, психијатра, под називом: „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“, у саставу:

1. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Крагујевцу, председник;
2. др Марија Бургић Радмановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан;
3. др Милан Б. Стојаковић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан.

ІІ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Тибор (Драган) Данелишен рођен је 9. 11. 1973. у Бањој Луци, Република Српска, Босна и Херцеговина. На Универзитету у Бањој Луци, Медицински факултет, завршио је постдипломски студиј и стекао звање магистра медицинских наука одбранивши магистарску тезу под насловом: „Самопотврђивање и самопоуздање као показатељи терапијског процеса код зависника о наркотичним средствима“ (научна област из које је стечено звање магистра наука: Психијатрија).

ІІІ УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Наслов докторске дисертације мр сц. Тибора Д. Данелишена јесте: „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“.

Тема докторске дисертације прихваћена је од стране Научно-наставног вијећа Медицинског факултета Универзитета у Бањој Луци Одлуком бр. 18-3-448/2012 од 21. 6. 2012. године, а Сенат Универзитета у Бањој Луци Одлуком бр. 02/04-3.2465-86/12 од 8. 10. 2012. године дао је сагласност на Извјештај о оцјени подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације на Медицинском факултету у

Бањој Луци кандидата мр сц. Тибора Д. Данелишена под називом: „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“. На основу Приједлога одлуке Научно-наставног вијећа Медицинског факултета бр. 18/3.308/20 од 27. 4. 2020. године, Сенат Универзитета у Бањој Луци доноси одлуку о продужењу рока за израду и одбрану докторске дисертације број 02/04-3.1082-40/20 од 28. 5. 2020. године.

Садржај докторске дисертације изложен је у сљедећим поглављима:

1. УВОД

- 1.1. Историјски преглед злоупотребе психоактивних супстанци код нас и у свијету
 - 1.1.1. Алкохол
 - 1.1.2. Духан
 - 1.1.3. Опојне дроге (наркотици)
 - 1.1.4. Стимуланси (амфетамини, кокаин, LSD, Ecstasy)
 - 1.1.5. Инхаланти (љепило, бронзана боја, бензин)
 - 1.1.6. Нове психоактивне супстанце (НПС)
 - 1.1.7. Злоупотреба дрога у БиХ
- 1.2. Одређење појма злоупотребе и зависности од психоактивних супстанци
 - 1.2.1. Зависност
 - 1.2.2. Карактеристике зависности
 - 1.2.3. Злоупотреба
- 1.3. Епидемиологија злоупотребе психоактивних супстанци у свијету
 - 1.3.1. Истраживања у свијету
 - 1.3.2. Епидемиологија злоупотребе психоактивних супстанци у земљама у окружењу
 - 1.3.3. Епидемиологија злоупотребе психоактивних супстанци код адолесцената
- 1.4. Епидемиологија злоупотребе психоактивних супстанци у Републици Српској
- 1.5. Адолесценција
 - 1.5.1. Рана адолесценција
 - 1.5.2. Средња адолесценција
 - 1.5.3. Касна адолесценција
 - 1.5.4. Када адолесценти постају одрасли
 - 1.5.5. Заштитни фактори
 - 1.5.6. Специфичност злоупотребе психоактивних супстанци код адолесцената

2. ХИПОТЕЗЕ

- 2.1. Независна варијабла
- 2.2. Зависна варијабла
- 2.3. Контролна варијабла

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

4. ИСПИТАНИЦИ И ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

- 4.1. Испитаници
- 4.2. Инструменти истраживања

- 4.2.1. Data Science – статистичке методе истраживања
- 4.2.2. Data Science – статистичка анализа: анализа резултата у односу на демографска обиљежја и истраживачке групе
- 4.2.3. Функционална анализа (регресиона – моделовање односа међу варијаблама и естимација (предвиђање) стања у будућности)
- 4.2.4. Непараметарски хи квадрат тест
- 4.2.5. Модификована факторска анализа: анализа скорова утицајних фактора
- 4.2.6. Приказ резултата истраживања у односу на 8. питање са 30 потпитања
- 4.2.7. Приказ резултата истраживања у односу на 36. питање са 60 потпитања.
- 4.2.8. РЕЗУЛТАТИ

5. ДИСКУСИЈА

5.1. Резиме дискусије

6. ЗАКЉУЧЦИ

7. ЛИТЕРАТУРА

8. ПРИЛОЗИ

Докторска дисертација кандидата мр сц. Тибора Д. Данелишена написана је латиничним писмом, фонтом „Times New Roman“, на 257 страна, формата А4. Почетни дио докторске дисертације састоји се од 10 страница које нису нумерисане, а садрже насловну страну докторске дисертације на српском и енглеском језику, посвету рада на српском и латинском језику, резиме рада на српском и енглеском језику, као и садржај рада. Докторска дисертација садржи 18 табела, 136 слика/графикона те један дијаграм. У раду су цитирана 92 литературна извора. На крају дисертације налазе се нумерисани биографски подаци кандидата, потписана изјава о ауторству, изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да се докторска дисертација учини јавно доступном и изјава о идентичности штампане и електронске верзије дисертације. Докторска дисертација садржи 10 поглавља.

У првом поглављу (УВОД, стр. 1–44) аутор описује оперативне појмове докторске дисертације те нас кроз потпоглавља уводи у историјски преглед злоупотребе психоактивних супстанци код нас и у свијету, описујући врсте психоактивних супстанци чију злоупотребу рад испитује, специфичности злоупотребе дрога у Босни и Херцеговини те одређује појмове злоупотребе и зависности од психоактивних супстанци. Уводни дио такође доноси и податке о епидемиологији злоупотребе психоактивних супстанци у свијету, земљама у окружењу (Република Србија и Република Хрватска), у Републици Српској, као и специфичностима и епидемиологији злоупотребе у популацији адолесцената.

У другом поглављу (ХИПОТЕЗЕ, стр. 44–45) представљена је основна хипотеза истраживања, а то је процјена степена злоупотребе дрога код адолесцената, као и корелати злоупотребе истраживани кроз:

– зависне варијабле (учесталост злоупотребе, редовна злоупотреба, полне и старосне карактеристике, доступност дроге, однос младих према дроги, међусобна повезаност злоупотребе психоактивних супстанци, социо-економски статус породице, квалитет односа у породици, прилагођавање на школу, склоност социјално девијантном понашању, сексуална активност адолесцената, остали аспекти социјалног прилагођавања, систем вриједности и ставови према дроги,

знање о дрогама и рана злоупотреба дрога; осјећај неприхваћености, социјална незрелост, недостатак емпатије, емоционална незрелост, когнитивна незрелост, одлагање као предиктори злоупотребе ПАС);

– контролне варијабле (које чине подаци петогодишњег истраживања преко ROMPIDOU упитника у популацији зависника о наркотичким средствима у РС и сличних истраживачких пројеката у земљама у окружењу).

У трећем поглављу (ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА, стр. 45–47) докторске дисертације мр сц. Тибора Д. Данелишена представљени су општи циљеви истраживања: утврдити степен раширености, као и релевантне предикторе (корелате) злоупотребе дрога код ученика. На тај начин се оквирно дефинише тежина проблема и кључне тачке на које треба усмјерити превентивне напоре.

Специфични циљеви истраживања су следећи:

1. утврдити (декларисану) учесталост и основне обрасце злоупотребе дрога код адолесцената;
2. утврдити потенцијално релевантна биолошка, психолошка и социоекономска обиљежја адолесцената, с обзиром на предмет истраживања;
3. истражити ставове адолесцената према дрогама;
4. испитати општи ниво знања адолесцената о дрогама и њиховом дјеловању;
5. утврдити степен и природу повезаности између учесталости злоупотребе дрога (критеријумска варијабла) и
6. утврдити потенцијалне предикторе (осјећај неприхваћености, социјална незрелост, недостатак емпатије, емоционална незрелост, когнитивна незрелост, прокрастинација).

Осим анализе ученичке популације у цјелини, компаративно су анализирани и поједине старосне групе, пол, профил школе и др. Такође, истраживане су међусобне интеракције предикторских, односно критеријумских варијабли.

У четвртном поглављу (ИСПИТАНИЦИ И ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА, стр. 47–59) представљен је узорак од 1.978 испитаника узраста од 13 до 18 година, њихова дистрибуција по полу, разреду који похађају, градовима из којих долазе, као и врсти школе коју похађају. У наведеном поглављу јасно се описује инструмент истраживања (мултидимензионални упитник), као и статистичке методе обраде прикупљених података.

У петом поглављу (РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА, стр. 59–221), резултати истраживања приказани су систематично, према редослиједу питања која се наводе у мултидимензионалном упитнику, који представља инструмент истраживања, коме претходи дескриптивна статистика добијених резултата. Прикупљени подаци су такође анализирани кроз „Data science“ – анализа резултата у односу на демографска обиљежја и истраживачке групе. За поједине дијелове истраживачког инструмента примјењиване су различите врсте анализа. За питања 60, 62, 63, 64. примјењена је функционална анализа (регресионо моделовање односа међу варијаблама и естимација стања у будућности). Анализа пожељности слободног времена примјењена је за 8. питање упитника са 30 потпитања. Унутар 36. питања налази се 60 ставова који су анализирани кроз шест фактора, и то: когнитивна зрелост (14 ставова), планирање (седам ставова), социјална зрелост (седам ставова), осјећај прихваћености (седам ставова), емпатија (четири става) и емоционална зрелост (21 став).

У шестом поглављу (ДИСКУСИЈА, стр. 222–236) представљена је дискусија о добијеним резултатима истраживања и њихово поређење са већ постојећим или сличним истраживањима у овој научној области. Представљени су и образложени научни и прагматични доприноси овог истраживања.

У седмом поглављу (ЗАКЉУЧЦИ, стр. 237–239) кандидат је на јасан и

систематичан начин представио синтезу сазнања и научних чињеница изнесених у оквиру дисертације, добијених на основу резултата истраживања и тестирања хипотезе.

У осмом поглављу (ЛИТЕРАТУРА, стр. 240–246) представљен је списак литературе кориштене приликом израде докторске дисертације.

Девето поглавље (ПРИЛОЗИ, стр. 247–257) садржи приказ мултидимензионалног упитника, који се састоји од упутства за рад; првог дијела, који садржи питања потребна за дескриптивну статистичку обраду; те другог дијела, који се састоји од 61 тврдње.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

IV 1. Разлози због којих је истраживање предузето, проблем, предмет, циљеви и хипотеза истраживања

Научноистраживачки рад „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“ настао је из потребе да се разумије откуд извире интерес младих за психоактивне супстанце. Зашто, у ситуацији релативно лаке доступности различитих врста дрога, неки адолесценти априори одбацују дрогу, неки пробају па престану, а неки наставе упркос драстичним оштећењима која трпе? Шта (ко) и како утиче на одлуке ове врсте? Могућност експерименталног проучавања и директног увида у етиологију злоупотребе дрога ограничена је природом проблема и бројним етичким баријерама, али остаје да пажљиво проучимо укупан контекст дрогирања, те „родбинске везе“ (статистички речено – корелације) са различитим аспектима прилагођавања и тако (индиректно) дођемо до употребљивих података.

Иако је тежиште истраживања на условљености злоупотребе дрога, оно неопходно укључује и епидемиолошки дио. Ти подаци су детаљно наведени у истраживању и при њиховом ишчитавању треба водити рачуна о томе да су добијени слободним изјавама испитаника (а не објективним увидом).

Кључни појам којим се оперише при анализи и интерпретацији резултата истраживања јесу већ споменуте корелације између испитиваних група и различитих бихевиоралних и социјалних фактора, као и процеса сазријевања и развоја личности. Статистичка интерпретација резултата игра кључну улогу у овом истраживачком пројекту.

Формулисани су специфични циљеви истраживања:

- утврдити (декларисану) учесталост и основне обрасце злоупотребе дрога код адолесцената;
- утврдити потенцијално релевантна биолошка, психолошка и економска обиљежја адолесцената, с обзиром на предмет истраживања;
- истражити ставове адолесцената према дрогама;
- испитати општи ниво знања адолесцената о дрогама и њиховом дјеловању;
- утврдити степен и природу повезаности између учесталости злоупотребе дрога (критеријумска варијабли); и
- утврдити потенцијалне предикторе (осјећај неприхваћености, социјална незрелост, недостатак емпатије, емоционална незрелост, когнитивна незрелост, прокрастинација).

На основу проблема, предмета и циљева истраживања постављена је хипотеза.

Независна варијабли: злоупотреба дрога код адолесцената.

Зависна варијабла: учесталост злоупотребе, редовна злоупотреба, полне и узрасне карактеристике, доступност дроге, однос младих према дроги, међусобна повезаност злоупотребе психоактивних супстанци, социо-економски статус породице, квалитет односа у породици, прилагођавање на школу, склоност социјално девијантном понашању, сексуална активност адолесцената, остали аспекти социјалног прилагођавања, систем вриједности и ставови према дроги, знање о дрогама и рана злоупотреба дрога; осјећај неприхваћености, социјална незрелост, недостатак емпатије, емоционална незрелост, когнитивна незрелост, одлагање као предиктори злоупотребе ПАС.

Контролна варијабла: подаци петогодишњег истраживања добијени преко POMPIDOU упитника у популацији зависника о наркотичким средствима у РС и сличних истраживачких пројеката у земљама у окружењу.

IV 2. Преглед претходних истраживања

До сада није рађена озбиљнија студија која би се бавила проблемом злоупотребе психоактивних супстанци у Републици Српској. Појединачних, спорадичних и често мас-медијима или актуелном политиком потакнутих „истраживања“, која су често имала веома мали број испитаника и притом упитну репрезентативност било је ту и тамо, али њихови резултати, нажалост, нису били објављивани, већ су често изношени као контрастав у различитим интервјуима.

У магистарском раду аутора ове дисертације, из 2009. године, који се бавио у једном свом сегменту и социо-епидемиолошком обрадом особа које су се јавиле у Савјетовалиште за превенцију и третман зависности, обрађено је 444 конзумента наркотичких средстава, зависника и њихових породица. За прикупљање података по први пут у Републици Српској коришћен је POMPIDOU упитник Савјета Европе, који представља један од најрелевантнијих упитника који се већ стандардно примјењују у земљама Европске уније ради регистрације зависника. Од укупног броја испитаника, њих 95% били су зависници од хероина (85% били су интравенски зависници, 13% зависника узимало је хероин или шмркањем или пушењем), док је њих 5% злоупотребљавало друге психоактивне супстанце.

Старосни распон особа које траже помоћ креће се од 16 до 45 година, од тога је највише зависника старости између 23 и 33 године – 75%, затим 17% старости између 16 и 22 године, док је оних старијих од 33 године тек 8%. Имајући у виду да истраживање показује да су 97% свих испитаника били интравенски зависници на хероину, ово јасно указује на доступност дроге, ефикасност растурања исте, као и чињеницу да младе особе већ са 23 године постају интравенски хероински зависници.

Што се тиче навика конзумације ПАС у односу на узраст, истраживање везано за врсту употребе прве ПАС (упитник не укључује цигарете) показује да је марихуана далеко најчешће конзумирана психоактивна супстанца на почетку злоупотребе, и то у проценту од 65%, затим слиједи таблете (седативи и аналгетици) са 19%, „Ecstasy“ са 14% и на крају алкохол код 3,5% зависника.

Коришћење првог психоактивног средства у односу на узраст испитаника показује да је најчешћа прва злоупотреба ПАС у 13. години (15%), 14. години (18,5%) и 15. години живота (28%) те да учесталост опада са годинама и да након 23. године живота није забиљежен случај експериментисања (тј. првог узимања) психоактивне супстанце.

Коришћење главног средства (у овом случају, убједљиво, хероина – 95% случајева) показује највећу учесталост од 16. године живота, са 13%, преко 17. године, са 21,5%, завршно са 18. годином живота, са 25% учесталости.

У Републици Српској, у организацији Друштва психолога Републике Српске, 2004. године обављено је сондално истраживање на подручју града Бања Лука „Млади и токсикоманије“ под покровитељством Градске управе града Бања Лука. Укупно је укључено 1.505 испитаника, и то ученика основних школа (узраст 12–16 година), ученика средњих школа (узраст 13–19 година), студената (узраст 19–29 година), као и запослених и незапослених (18–30 година). Самим тим, обухватало је и популацију адолесцената (35%).

Истраживање је показало да присутност наркоманског сленга (32,7%), као и познавање некога ко има проблем зависности (85,3%) говори о томе да су наркоманска супкултура, као и особе са болести зависности саставни дио свакодневног окружења младих људи.

Чак 91,5% младих људи сматра да дроге има на сваком кораку у граду Бањој Луци, док лично искуство са дрогом има од 9% до 11,6% младих људи. Другим ријечима, може се очекивати да у одјељењу или студијској групи 3–4 младе особе имају лично искуство са дрогом. Забрињава податак да чак 37% младих људи конзумира алкохол, што посредно значи да у школским клупама више од једне трећине ученика конзумира алкохол.

Литература цитирана у IV 2.

1. U.S. Department of Health and Human Services. Youth Risk Behavior Surveillance – United States, 2017, Centers for Disease Control and Prevention, United States, 2017.
2. ESPAD Group. ESPAD Report 2015, Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2016.
3. UNODC. Early Warning Advisory on New Psychoactive Substances, <https://www.unodc.org/LSS/Page/NPS>, 2020. (Приступ 5. 11. 2020)
4. Public Health Service, HHS. Healthy People 2000: National Health Promotion and Disease Prevention Objectives, Washington D.C.; 1990.
5. Mandel, W. Youthful alcoholism: Sources, dynamics and treatment, Alcohol Technical Reports, 1990; 12–22.
6. Levy, S. J., Piece, J. P. Predictors of Marijuana use and uptake among teenagers in Sydney, Int-J-Addict, 1990; 25/10: 1179–1193.
7. Shalal, E. Donna. Release of the 1994 Household Survey on drug abuse, Woodrow Wilson High School, Washington D.C; 1995.
8. Ненадовић, М. Наркоманије и алкохолизам, Медицински факултет Универзитета у Београду, Београд, 1995.
9. Данелишен, Т. Самопотврђивање и самопоуздање као показатељи успјешности терапијског процеса код зависника о наркотичким средствима, Магистарска теза, Медицински факултет, Универзитет у Бањој Луци, јануар 2009.
10. Друштво психолога Републике Српске, Градска управа Бања Лука. Млади и токсикоманије, Бања Лука, 2004.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

V 1. Материјал и критеријуми

Материјал и методе рада који су коришћени у овој дисертацији усклађени су са постављеним циљевима и описани су на четрнаест страница.

Истраживање је спроведено као трансверзална студија, која обухвата ученичку популацију, у распону од 9. разреда основне школе до 4. разреда средње школе. Општа намјера је утврдити степен раширености, као и релевантне предикторе

(корелате) злоупотребе дрога код ученика. На тај начин, оквирно су дефинисани тежина проблема и кључне тачке на које треба усмјерити превентивне напоре. Истраживање је покривало ученичку популацију основних и средњих школа на територији Републике Српске и трајало је 36 мјесеци, од априла 2013. до априла 2015. године, а обрада података трајала је од маја 2017. до марта 2020. године. Истраживањем је обухваћено 1.978 испитаника узраста од 13 до 18 година у већини великих градова Републике Српске како би се добила потпуна слика доступности и трендова злоупотребе психоактивних супстанци на њеној територији. Градови који су обухваћени истраживањем су Бањалука, Бијељина, Добој, Модрича, Приједор, Теслић и Требиње.

Од укупног броја испитаника укључених у ово истраживање, њих 1.120 или 57% су били женског пола, у односу на 858 или 43% испитаника мушког пола, што одговара процјени броја становника по полу од стране Републичког завода за статистику Републике Српске за 2018. годину, гдје је процијењено да је 51,146% становништва женског пола, у односу на 48,853% становника мушког пола.

Истраживачки инструмент чини мултидимензионални упитник који се састоји од три основна дијела:

- изјаве,
- упитника за испитивање ставова,
- теста знања.

Мултидимензионални упитник претходно је одобрен за употребу у популацији ученика основних и средњих школа од стране Министарства просвјете и културе Републике Српске. Испитаници су испуњавали упитник у оквиру разреда који похађају у просвјетној установи, на анонимној основи. Прикупљени упитници касније су анализирани од стране кандидата и статистички обрађени.

V 2. Кратак увид у метод истраживања

Примарна обрада података састојала се у дескриптивној статистичкој обради која је дала податке о узрасту, полу, мјесту боравка испитаника, врсти школе коју похађају, успјеху у претходним разредима итд. У другом дијелу истраживања, цијели узорак од 1.978 испитаника подијељен је у пет истраживачких група, и то: *зависник*, *експериментатор (наркофил)*, *алкохол*, *духан*, *апстинент*. Притом су критеријуми за укључење у истраживачку групу били:

- *зависник*: да је испитаник/-ца у задњих мјесец дана узимао/-ла неку од психоактивних супстанци (марихуана (трава, вутра, мара); хашиш; Ecstasy (ексери, екстази); амфетамин (спид, брзина); LSD; хероин; хептанон (метадон); суботекс; кокаин; љепило, бензин, лакови; седативи (бенседин, диазепам, апаурин, ксанакс итд.);
- *експериментатор (наркофил)*: да је испитаник/-ца икада у животу пробао/-ла (барем једну) од психоактивних супстанци (марихуана (трава, вутра, мара); хашиш; Ecstasy (ексери, екстази); амфетамин (спид, брзина); LSD; хероин; хептанон (метадон); суботекс; кокаин; љепило, бензин, лакови; седативи (бенседин, диазепам, апаурин, ксанакс итд.), изузимајући испитанике/-це укључене у групу *зависник*;
- *алкохол*: да је испитаник/-ца у задњих мјесец дана узимао/-ла алкохол, искључујући испитанике/-це из група *зависник* и *експериментатор (наркофил)*;
- *духан*: да је испитаник/-ца у задњих мјесец дана узимао/-ла духан, искључујући испитанике/-це сврстане у групе *зависник*, *експериментатор (наркофил)* и *алкохол*;
- *апстиненти*: сви остали испитаници који не конзумирају нити једну од

наведених психоактивних супстанци.

Све методе испитивања кориштене у испитивању су адекватне, тачне и савремене имајући у виду достигнућа у овој области истраживања.

Није било промјена у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе.

Сви испитивани параметри мултидимензионог упитника дају довољно елемената који чине ово истраживање квалитетним и нису била потребна додатна испитивања за поузданост истраживања.

Статистичка обрада података била је адекватна. Сви резултати представљени су табеларним и/или графичким приказом. Дескриптивна статистичка обрада даје јасну слику узорка, као и појава у њему, док подјела узорка на истраживачке групе омогућује идентификацију потенцијалних релевантних предиктора присуства дрога у популацији адолесцената.

Статистичке методе коришћене приликом обраде података јесу сљедеће: дескриптивна статистика, како би се прикупили и приказали резултати истраживања у односу на статистички опис узорка; Data science – статистичка анализа: анализа резултата у односу на демографска обиљежја и истраживачке групе како би се детектовали потенцијални предиктори присуства дрога у популацији адолесцената; функционална анализа (регресиона – моделовање односа међу варијаблама и естимација (предвиђање) стања у будућности), као и непараметарски хи квадрат тест.

За статистичку анализу, табеларне и графичке приказе кориштени су сљедећи компјутерски програми: Microsoft Office: Excel 2010, MS Office Word 2010 те сљедећи ISO стандарди: ISO 10576-1, ISO TS 21747, ISO 11453, ASQ Z1.4.

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

VI 1. Резултати истраживања

Резултати истраживања приказани су на три странице, а анализирани су кроз дискусију на 15 страница.

Приказани резултати истраживања недвосмислено упућују на изразиту контаминираност животног окружења младих различитим врстама психоактивних супстанци. Просјечно вријеме прве конзумације је 14 година, што уводи конзумацију психоактивних супстанци у основношколско окружење.

Најзаступљенија дрога код адолесцената је марихуана (90,77%), међутим, оно што је било изненађење за нас током истраживања јесте висока злоупотреба седатива у адолесцентској популацији (1,62%).

Током истраживања јасно је утврђено да постоји општа склоност према злоупотреби дрога или, још боље, општа склоност према девијантном понашању (укључујући дрогирање). Према томе, општа склоност одређује суштину дрогирања (девијантног понашања), док су специфичне склоности одговорне за разлике и јединственост сваког појединачног обрасца девијантног понашања. Социјално девијантно понашање стављено је „раме уз раме“ са злоупотребом дрога, а придружује им се рана сексуална активност, неуспјех у школи, смањена когнитивна зрелост, истакнута потреба за одлагањем (прокрастинација), смањена социјална зрелост, смањен осјећај прихваћености, смањена емпатија те смањена емоционална зрелост. Може се претпоставити да тај сплет има (дијелом) исти коријен и развојни пут. Осим тога, доказали смо да се међусобно подстичу и подупиру у експресији.

Установљено је да постоји поприлично чврста хронологија у злоупотреби дрога. Готово увијек почиње са алкохолом и духаном, а илегалне дроге долазе последије њих. Тамо гдје нема алкохола и духана, обично нема ни илегалних дрога. Утврђено је да интензитет редовне злоупотребе дрога корелира са узрастом на којем долази до првих искустава са дрогом. Највише злоупотребе пронашли смо код адолесцената који су се раније упустили у „експериментисање“.

Установљена је узрочно-последична веза између успјеха у претходном разреду и ризичних форми понашања које се већ у раној адолесценцији (6. и 7. разред – 10 и 11 година старости) рефлектују на успјех у школи, што може да буде показатељ просвјетном раднику, али и родитељу, да се адолесцент налази у периоду раног експериментисања. Истраживања непобитно показују да експериментисање у овако раној фази развоја доводи до појаве касније развијеног алкохолизма или болести зависности. Као друга прекретница у развоју појављује се 1. разред средње школе, што представља почетак средње адолесценције, када доминирају тражење равнотеже између независности и одговорности, промјене у моралном расуђивању, развој нових односа са вршњацима и упознавање са сексуалношћу.

Информације о дрогама, на првом мјесту, адолесценти добијају од родитеља, затим средстава јавног информисања, укључујући и интернет, а наставници су тек на трећем мјесту са 12,74%. Са друге стране, адолесценти наводе да од родитеља добијају веома оскудне информације. Овакав налаз снажно нас упућује на потребу системске едукације младих о штетности свих психоактивних супстанци, која би тебало да буде инкорпорирана у наставне програме и спровођена од стране квалификованих и обучених просвјетних радника.

Алкохол и духански производи су веома доступни адолесцентима, до те мјере да адолесценти наводе да купују цигарете самостално (77,38%), а алкохол њих чак

80,47%.

Истраживањем је утврђено да пушачи духана показују већу склоност конзумирању осталих дрога у поређењу са вршњацима непушачима, док међу љубитељима алкохола налазимо знатно више пушача (духан, марихуана) и поборника тешких дрога него међу адолесцентима који не пију. Имајући у виду културолошке основе и култне основе злоупотребе, прије свега, алкохола, са којим адолесценти долазе у контакт већ са 11 година, а наравно и духана (12 година), добијамо забрињавајући податак да је преко половине испитаника пробало или редовно конзумира алкохолна пића, док њих 11,22% редовно конзумира духанске производе. Када то доведемо у однос са већ потврђеним ставом да злоупотреба алкохола и духана значајно утиче на експериментисање са психоактивним супстанцама, намеће се закључак да су алкохол и духан улазница у свијет дрога и станица на путу дроге коју прође већина конзумента од „рекреативаца“ до зависника о „тешким“ дрогама.

Групе испитаника које су у дисертацији именоване као *зависници* и *експериментатори* највише слободног времена, до јутарњих сати, проводе у кафићима, дискотекама, клубовима, које су сами означили као мјеста гдје најчешће набављају и конзумирају психоактивне супстанце. Исти показују социјално девијантна понашања у виду опијања, туча, нарушавања јавног реда и мира, као и јурњаве аутомобилима и моторима. Све ово требало би да буде јасан сигнал како родитељима тако и наставницима да се нешто дешава са адолесцентом.

Један од вреднијих налаза овог истраживања несумњиво је онај о међусобној повезаности злоупотребе различитих психоактивних супстанци, те повезаност дрогирања и осталих облика социјално девијантног понашања. Један од закључака је да се под појмом „склоност дроги“, заправо, крије низ дефицита у прилагођавању и психичком развоју адолесцента, удружених са неразумним захтјевима и притисцима околине. Сузбити интерес за дрогу не значи ништа друго него помоћи адолесценту да у повољном окружењу унаприједи и афирмише своју компетентност за прилагођавање.

Као право вријеме за примарну превенцију намеће се рана адолесценција („drug free“ период). Борба против дроге добија или губи у подручију алкохола и духана. У ситуацији када готово половина адолесцената редовно или повремено пуши и пије, сузбијање тежих облика дрогирања постаје „Сизифов посао“, слично сјечи корова, а да се не дира коријење.

VI 2. Критичност и коректност тумачења резултата

Резултати истраживања приказани су на прегледан начин. Они су јасно и објективно тумачени, а кандидат је показао објективан и критичан став у процјени резултата, посебно у дијелу који се односи на компарацију са резултатима сличних истраживања. Дискусија резултата истраживања показује да је кандидат способан да прикупи, обради и презентује резултате на врло прегледан начин, као и да на јасан и свеобухватан начин разматра приказане резултате и упореди их са подацима из литературе.

VI 3. Теоријски и практични допринос дисертације и нови истраживачки задаци

Основни теоретски допринос дисертације јесте сљедећи: ова докторска дисертација проширује постојећа знања о злоупотреби психоактивних супстанци код адолесцената, поготово имајући у виду узорак од 1.978 испитаника, што представља истраживање са највећим број испитаника икада спроведено у Републици Српској. Резултати истраживања јасно су потврдили присутност психоактивних супстанци и њихове злоупотребе код адолесцената, те јасну узрочно-посљедичну везу између злоупотребе духана и алкохола у односу на каснију злоупотребу психоактивних супстанци. Јасно су идентификовани релевантни предиктори злоупотребе и тиме постављене јасне смјернице будућих превентивних активности.

Основни практични допринос дисертације у томе је што кроз пружање јасних података о присуству психоактивних супстанци и њиховој злоупотреби код адолесцената, као и утицају различитих сегмената и стилова живота младих на злоупотребу, јасно дефинише простор и вријеме за адекватну превенцију злоупотребе психоактивних супстанци код адолесцената у Републици Српској.

Када говоримо о **основним правцима даљих истраживања**, резултати докторске дисертације указују на потенцијална даља истраживања која би обухватала утицај политоксикоманије, као и присуство нових психоактивних супстанци у адолесцентској популацији. Такође, значајна су истраживања нових фактора ризика, као и предиктора присуства психоактивних супстанци у адолесцентској популацији, те развој свеобухватног програма превенције.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација мр сц. Тибора Д. Данелишена „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“ израђена је у складу са образложењем које је кандидат приложио приликом пријаве наведене теме. Докторска дисертација урађена је према правилима научноистраживачког рада и резултат је оригиналног научног рада кандидата. Резултати истраживања јасно указују не само на епидемиолошко стање популације адолесцената у Републици Српској него и на предикторе злоупотребе и на тај начин дају смјернице за адекватну превенцију.

Поред тога, кандидат је прецизно и логички анализирао предложену тему истраживања и довео податке у везу са постављеном хипотезом. Такође, кандидат је тему ове дисертације, кроз јасно и концизно писање, учинио интересантним и корисним за истраживаче и практичаре. Дисертација представља оригинални допринос психијатрији и програмима превенције злоупотребе психоактивних супстанци код адолесцената јер проширује постојећа знања и даје нове информације у вези са релевантним предикторима присуства дрога у популацији адолесцената.

Чланови комисије на основу укупне оцјене докторске дисертације једногласно

дају позитивну оцјену о завршеној докторској дисертацији под називом: „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“ мр сц. Тибора Д. Данелишена и предлажу члановима Научно-наставног вијећа Медицинског факултета у Бањој Луци и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвате овај извјештај и омогуће кандидату да своју докторску дисертацију јавно брани.

Датум: _____

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Крагујевцу, предсједник
2. Др Марија Бургић-Радмановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан
3. Др Милан Б. Стојаковић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан.

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.

даје позитивну оцјену о завршеној докторској дисертацији под називом: „Степен раширености и релевантни предиктори присуства дрога у популацији адолесцената у Републици Српској“ мр сц. Тибора Д ДANELIШЕНА и предлажу члановима научно-наставног вијећа Медицинског факултета у Бањој Луци и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвате овај Извјештај и омогуће кандидату да своју докторску дисертацију јавно брани.

Датум: _____

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, медицински факултет Универзитета у Крагујевцу, предједник

Slavica Djukic Dejanovic

2. др Марија Бургић-Радмановић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан

Marija Buric Radmanovic

3. др Милан Б. Стојаковић, редовни професор, ужа научна област Психијатрија, Медицински факултет Универзитета у Бањој Луци, члан.

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.